

Ірина Дорож, Анатолій Ковальчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ В ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЯХ ІВАНА ОГІЄНКА

У сучасний науковий дискурс входить та історія, що співзвучна нинішнім національним прагненням та відзеркалює основоположні питання буття, культури, освіти. Знаковою постаттю минулого, в якій уособлено найкращі національні риси й стремління, є Іван Огієнко – мовознавець, історик церкви, педагог, який зміг піднятися до рівня світової філософської і педагогічної думки.

Відштовхуючись від ідей великих мислителів-гуманістів минулого і джерел народного виховання, він сформулював педагогічну концепцію, яка має загальнонародський характер, спирається на об'єктивні закони і закономірності, не пов'язані з кон'юктурою та ідеологічними догмами. Основні ідеї, як і Огієнко розвинув у своїх педагогічних працях, зосереджувались на любові до дитини, культ природи, яка є найважливішим засобом виховання почуття прекрасного і гармонії, звернення до внутрішнього світу дитини, який є опорою на її сили, внутрішній потенціал, підтримку і розвиток того здорового, що є в кожній особистості, емоційне сприйняття процесу навчання, демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі.

Ключові слова: світогляд, Нова українська школа, педагогічні ідеї Івана Огієнка, дитиноцентризм, практичне наближення змісту освіти та її методики до реалізації в життєвому просторі, орієнтація на учня, виховання на цінностях.

Увійшовши в нове сторіччя, суспільство зіткнулося з низкою принципових питань, породжених складними реаліями сьогодення. Докорінних змін зазнали уявлення про сучасний світ, світогляд людини набув неочікуваних форм, виникла потреба в усвідомленні причетності українського суспільства до глобальних процесів, що здійснюються у світовій інформаційно-технічній і гуманітарній сферах. Особлива увага в суспільстві України прикута до освітньо-виховних проблем. Це пов'язано із становленням української державності, побудовою правового суспільства, інтеграцією України в європейське та світове співтовариство, стрімким зростанням громадської свідомості. Всі ці зміни та перетворення в суспільстві передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу.

Досвід та практика суспільного життя свідчать про те, що наявність обдарованості, високого інтелектуального потенціалу нації, сформованість свідомого патріотичного світогляду – запорука найбільших успіхів у будь-якій сфері діяльності держави. Майбутнє людської цивілізації залежить виключно від реалізації обдарованості людей, яка фіксується у дитячому віці. Орієнтація на учня несе в собі ідею безкінечної любові до дитини, дитиноцентризм, прагнення в дитині розкрити і розвинути найкращі якості майбутньої людини, подарувати їй найрадісніші шкільні роки які будуть сповнені цікавими подіями, нестандартним підходом до процесу навчання, знаннями, які не лише можна засвоїти, але й віднайти в процесі дослідження навколишнього життєвого простору, що є запорукою підтримки та розвитку обдарованих дітей.

Для сучасної педагогічної науки поняття дитиноцентризму не обмежується тільки загальновідомою констатацією того, що це один із напрямів у педаго-

гії, який виник у XIX ст. Дитиноцентризм чи педагогіка дитинства присутня на полях будь-якої з карт, які класифікують сучасні педагогічні напрямки та течії незалежно від їх філософських та соціально-політичних ідеологем. Дослідницяка спадщина в педагогії та в сучасних науках про людину відкрила перспективи для фундаментального теоретичного осмислення дитиноцентризму на засадах гуманізму (П. Блонський, А. Венцель, С. Гессен, А. Дістервег, Д. Дьюї, І. Зязюн, Я. Коменський, В. Кремень, Я. Корчак, А. Макаренко, І. Огієнко, І. Песталоцці, К. Роджерс, В. Сухомлинський, К. Ушинський) та реалізації його засадничих ідей у контексті розвитку вітчизняної педагогіки (І. Бех, А. Бойко, О. Вишневський, В. Кравець, В. Лозова, О. Сухомлинська, Г. Шевченко).

Метою статті є розкрити аксіологію принципу дитиноцентризму у сучасній педагогії, як одного з основних векторів нової освітньої системи. Також окреслити погляди на ідеї видатного українського освітнього діяча, педагога Івана Огієнка щодо визначення дитини, як основи майбутнього суспільства.

У дослідженнях із проблем дитинства, які мали місце в суспільних та гуманітарних науках у кінці XX ст., на наш погляд окреслюються три напрямки: перший концентрується на окремих дослідженнях дитини як індивідуума та члена суспільної групи й дитинством у суспільному статусі (в структурі вікових груп та поколінь). При цьому важлива роль відводиться етнологічним дослідженням родинного статусу дитини і змінам, які мають місце при трактуванні дитинства з точки зору родини та суспільства.

Другий напрямок визначається як конструктивізм. У ньому зосереджується увага на дітях як конструкторах власного життя, їхнього власного середовища та розвитку. При цьому йде пошук відповіді на питання, в якій мірі діти активно самонавчаються і вивчають навколишнє середовище. Найбільш радикальними в цьому напрямку є соціологічні дослідження, в яких виокремлюється автосоціалізація та гетеросоціалізація. Предметом дослідження тут виступають діти, як (спів)творці свого розвитку (діти самі себе соціалізують), діти, які самостійно розвивають власне рефлексійне «Я» і які виступають суб'єктом власної соціалізації, а також діти, які соціалізуються в рамках однорідних вікових груп без участі дорослих.

Третій напрямок зосереджений на історії дитинства, на історичних аспектах суспільної конструкції дитинства. Дослідники цього напрямку в історичному розвитку систематизують знання щодо різних концепцій дитинства – від середньовічного образу дитини як «малого дорослого» через ідеалізацію філософії щасливої дитини й дитинства у Ж-Ж. Руссо – до вісімнадцятого століття, а також дев'ятнадцятого століття – із визначенням дитинства як перехідної стадії до надання статусу дорослості.

Сучасна початкова школа повинна нести радість пізнання, задоволення від кожного уроку, заняття, діти вчать в колі поваги, взаєморозуміння, підтримки, без примусу. Українська дитина дуже вразлива, тому треба знаходити підхід до кожної, щоб розбудити зацікавленість, стати на сторону дитячих інтересів, підходити до кожного з ласкою, задовольняючи їхні потреби.

Дитиноцентризм – модель виховання та навчання дитини, призначення якої розширення її життєвого шляху та саморозвитку, увага до системи її цінностей та інтересів задля формування в неї основ життєвої компетентності.

Тому головне завдання сучасної початкової школи – не вкласти в дитину максимум знань, а навчити її оперативно отримувати інформацію, яка потрібна їй у кожній конкретній ситуації, виховати її з інноваційним типом мислення, інноваційним типом культури, здатною діяти креативно.

Головна думка ідеї дитиноцентризму – навчання та виховання максимально наближене до здібностей і особливостей кожної дитини. Напрямки дитиноцентризму: свобода педагогічної творчості; активність учнів у навчально-виховному процесі, інтереси учнів, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини; практична спрямованість навчальної діяльності, обов'язкове врахування інтересів кожної дитини; виховання «вільної незалежної особистості», яка «запалюється любов'ю та керується розумом» (за Д. Дьюї); забезпечення свободи і права дитини в усіх проявах її діяльності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини.

Для того, щоб створити комфортні умови для розвитку та формування успішної особистості необхідні наступні інноваційні технології: особистісно орієнтоване навчання; розвивальне навчання; розвиток творчої особистості; інформатизація освіти; створення ситуації успіху; інтерактивне навчання; теорія розв'язання винахідливих задач; колективна творча діяльність; розвиток критичного мислення; педагогічна підтримка.

Завдяки інноваційним технологіям діти засвоюють норми поведінки, взаєморозуміння, повагу по відношенню до однолітків, до старших. Розвиваються навички, здібності через творчі та дидактичні завдання. Навчальний матеріал засвоюється краще, якщо використовуються різні види діяльності: малювання, ліплення, аплікації, конструювання. Такі заняття сприяють інтелектуальному розвитку дитини через їхню активність.

У кожній дитині закладені певні здібності, але розкриваються вони у кожного по різному. У одних проявляються дуже виразно, а у інших можуть дримати. Тому наша задача спільно з батьками – не дати згаснути. Бо кожна дитина, то є зірочка, яку треба запалити своєчасно. Ми повинні добре знати, що діти із задоволенням виконують спільну, дослідницьку роботу, прагнуть самостійності, розв'язують проблемні завдання, або ті, які вимагають кмітливості, творчості.

Велет української педагогічної думки, справжній син України, будівничий української культури й освіти професор Іван Огієнко, ідеї якого, як ніколи, потрібні зараз, коли ми воскресемо і самоутверджуємося, коли будемо нову за змістом національну школу. Він, як учений і дослідник, перекладач і мовознавець, державний і релігійний діяч, професор і ректор університету, міністр освіти в уряді Української народної Республіки в 20-ті роки зробив вагомий вклад у нашу науку, культуру і духовність, про що свідчать понад тисячу його праць. Ідеї і думки, висловлені ним, актуальні і зараз.

«Реалії нашого сьогодення не лише дають підстави для вивчення досвіду педагога І. Огієнка, але й спонукають до його відродження та впровадження в життя. Його педагогічні ідеї залишаються вагомими і важливими для розвитку сучасної школи і перегукуються з нинішніми проблемами освітян» [3].

Успіх справи виховання визначається тим, наскільки батьки, вчителі, вихователі усвідомили свою національну сутність, прониклися ідеєю гармонійного виховання особистості, осягли творчий набуток народних методів і засобів виховання та співвіднесли його з досягненнями сучасної педагогічної науки. Науковий спадок І. Огієнка містить низку рекомендацій, порад, положень щодо змісту, форм, методів і засобів виховання, застосування яких сприятиме удосконаленню системи виховання шкільної молоді. Тому метою статті є виокремлення педагогічних поглядів І. Огієнка щодо гуманістичного виховання дитини, формування її як цілісної гармонійної особистості.

Варто підкреслити багатогранність пошуку видатного діяча, чий зусилля спрямовувалися на вирішення завдань освіти і виховання всієї української молоді. Педагогіка вченого ґрунтується, насамперед, на глибокому розумінні дитини, сутності пізнавальних процесів, виявляється в особистій зацікавленості щодо духовного розвитку людини, національного самозбереження українського народу. Надзвичайно цінними у пізнавальному та виховному аспекті є практичні поради І. Огієнка: «Як поводитися в Божому храмі» (1955), «Навчаймо дітей своїх української мови» (1961), «Християнство і поганство» (1961), «Хвалімо Бога українською мовою!» (1962), а також праці «Обожнення людини» (1954), «Служити народові – то служити Богові» (1965).

Духовний спадок великого митрополита містить багато виховних положень, передусім щодо вияву людиною християнських чеснот у своїй життєдіяльності: любити людей, свій народ, берегти свою мову, віру, рідні звичаї. Людина, яка переходить на чужинські звичаї, віру, набуває почуття меншовартості, а це призводить до втрати, передусім, пошани до себе, виродження, появи бездушності. Взірцем правильного існування І. Огієнко обирає Ісуса Христа, який своїм життям «подав і нашим сучасним родинам великого й глибокого прикладу, бо він показав, як ми всі маємо виховувати дітей, щоб вони стали правдивими синами свого українського народу» [7, с.434].

На переконання І. Огієнка, «людина кожна – то перлина» [8, с.40], морально-етичний світ якої складають такі опредмечені поняття, як совість, правда, милосердя, чесність, добропорядні вчинки, любов, добро, повага до іншої людини. Опанування школярами змістом цих та протилежних моральних спрямованості понять у процесі спеціального навчання і виховання сприяє формуванню у них моральних чеснот і виробленню відповідних норм поведінки, які виявляються у спілкуванні з іншими людьми, у власній моральній діяльності, у різних видах діяльності загалом. Свідомий та вмотивований вибір дій, учинків, які відповідають або ж суперечать існуючим у суспільстві нормам моралі, на думку І. Огієнка, визначається рівнем розвитку когнітивної сфери школяра, ступенем усвідомлення ним таких понять, як добро і зло: «Розуміння добра і зла – найбільший розум» [8, с.28].

І. Огієнко подає цілу низку морально-етичних сентенцій, які слід осмислити вихованцям і застосовувати їх у власній поведінці: «Виконати обцянку – це честь твоя». «Умій прощати – в цьому висота служби ближньому». «Оглянімося навкруги, скрізь повно людей, ще нещасливіших від нас... Допомагаймо їм». «Переконайте добром тих, хто думає або робить зле!». «З веселим обличчям дивіться у очі терпінням, але обміркуймо вихід із них спокійно, розважно й розумно». «Правда виховує повновартісних людей». «Нехай воскресне поміж нас пошана до людини» [8, с.25].

Він вважав, що дитинство найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, як пройшло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в його розум і серце із оточуючого світу – від цього в значній мірі залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк. Пріоритетну роль у реалізації цього завдання Іван Огієнко відводить родині, яка є, на його думку, джерелом національного духу, високої свідомості й моралі. «Чого батько і мати навчать у родині, з тим і в світ піде дитина», – вказував педагог [2].

Процес гуманізації навчання тісно пов'язаний із гуманітаризацією національної системи освіти, яка зумовлена не тільки новим її баченням, а також певними аспектами розвитку сучасного світу в цілому, покликана формувати в учнів цілісну картину світу, духовність, культуру особистості. Вона також передбачає гли-

боке вивчення національної історії, народних традицій, культури українського народу та їх сприйняття й усвідомлення. Основні напрями гуманізації та гуманітаризації освіти визначені у Концепції національного виховання. Відповідно до цього напрямку гуманізації доцільно розглянути погляди І. Огієнка.

Аналіз творчості І. Огієнка доводить, що виховання розумілося ним як процес цілеспрямованого формування у людини певних якостей свідомості і характеру, стереотипів поведінки і аксіологічної орієнтації, які визначаються історико-культурною специфікою розвитку кожного окремого суспільства, етносу, соціального прошарку [5]. Обґрунтовані І. Огієнком принципи духовного виховання особистості (духовної спрямованості виховання, спадкоємності християнському ідеалу, ідейності, корисності для суспільства, самовдосконалення особистості) відображають головні тенденції становлення особистості в дитячому і юнацькому віці. Провідними ідеями, на основі яких педагог пропонував будувати систему виховання, є: любов і повага до людей, рідної мови, віри, культурно-історичної спадщини рідного народу; ідея переконаність, відданість духовним і національним ідеалам, громадянська активність у поєднанні із вимогливістю до себе, реалізація потреби у саморозвитку та самовдосконаленні [6].

Отже, з огляду на кількість проведених досліджень та написаних праць і статей присвячених принципу дитиноцентризму в освіті, можна прийти до висновку, що на сьогоднішній день це питання є чи не найактуальнішим в сфері педагогічних досліджень. І не даремно, адже формування в дитини духовних цінностей, поваги до прав та поглядів іншої особистості, утвердження моральності в її поведінці є передумовою того, що вона стане повноцінним членом здорового суспільства і зможе передати свій досвід іншим. І хто як не школа та вчителі повинні стати першими провідниками на цьому шляху. Володіючи відповідними знаннями у сфері педагогіки та психології саме вони, в першу чергу, сприяють гармонійному та всебічному розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Захаренко О.А. Поспішаймо робити добро: Роздуми педагога-академіка про долю освіти і дитини, вчителя і родини, краю і Батьківщини. Черкаси, 1997, 28 с.
2. Коркішко О. Становлення патріотичного виховання в 19-20 ст.: історичний аспект. *Рідна школа*. 2004. № 2. С. 60-62.
3. Мартиненко С. Педагогічна спадщина Івана Огієнка (митрополита Іларіона) і розвиток сучасної національної школи: Використання педагогічних ідей Івана Огієнка в сучасній школі. *Директор школи*. 1999. № 4. С. 2, 64-67.
4. Мирончук Н.М. Гуманістичні погляди Івана Огієнка щодо виховання особистості дитини. *Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієво)* : зб. наук. праць / за ред. проф. П.Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С. 274-280.
5. Митрополит Іларіон. Книга нашого буття на чужині. Бережімо все своє рідне : ідеологічно-історичні нариси. Вінніпег, 1956. С. 17-18.
6. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Київ, 1994. С. 37-38.
7. Огієнко І. Рятування України. Огієнко І. / упоряд., авт. передм. та комент. М.С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2005. 464 с.
8. Огієнкові афоризми і сентенції / зібрав і впорядк. З. Тіменик. Львів : Ін-т народозн. НАН України, 1996, 96 с.
9. Якименко С.І. Дитиноцентризм як своєрідний світогляд щодо виховання дитини. *Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 10. С. 77-81.

Modern scientific discourse includes the history reflecting current national objectives and fundamental issues of life, spirituality, culture and education. An important figure of the past embodying the best national traits and aspirations, is Ivan Ohiienko, a linguist, church historian, teacher who raised to the level of the world philosophical and pedagogical thought.

Taking into account the ideas of great thinkers-humanists of the past and sources of national education, he made the pedagogical conception, which is universal by nature, and is based on the objective laws unrelated to the situation and ideological dogmas. The main ideas Ivan Ohiienko developed in his pedagogical works are focused on the love for the child, the cult of nature, which is the most important means of developing the feeling of beauty and harmony, the appeal to the child's inner world, which is the support for strength, inner potential and development of person's health, the emotional perception of the learning process, the democratization of the management structure of the educational process at school.

Key words: ideology, New Ukrainian school, Ivan Ohiienko's pedagogical ideas, child-centrism, practical approximation of the education content and its methods to realization in the living space, student-oriented approach, upbringing on values.

Отримано: 25.10.2019 р.

УДК 37.013:373.21(477)

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.166-171

Ольга Ковальчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ГУМАНІСТИЧНІ ІДЕЇ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПОГЛЯДАХ І. ОГІЄНКА

У статті здійснено аналіз поглядів І. Огієнка на виховання особистості. Акцент зроблений на гуманістичну парадигму. Надано характеристику поняттю «гуманізм». Здійснено ретроспективний аналіз гуманізму. В процесі дослідження висвітлено особливості гуманізації виховання, формування моральних якостей. Виділено низку його рекомендацій, порад, положень щодо змісту, форм, методів і засобів виховання, застосування яких сприятиме удосконаленню системи виховання шкільної молоді.

Ключові слова: гуманізм, виховання, гуманістична спрямованість, особистість, гармонійний розвиток особистості.

Тенденції суспільних перетворень визначають актуальність та своєчасність гуманістичного виховання дітей та молоді. Це пов'язано з необхідністю створення у суспільстві моральної атмосфери, яка сприяла б утвердженню в усіх ланках суспільного життя гуманного ставлення до людини, вимогливості до себе й інших, чесності, довір'я, поєднаного з високою відповідальністю.

Метою статті є виокремлення педагогічних поглядів І. Огієнка щодо гуманістичного виховання дитини, формування її як цілісної гармонійної особистості.

Проблеми теорії виховання особистості висвітлено у наукових працях А. Алексюка, М. Богуславського, О. Вишневецького, Б. Гершунського, М. Євтуха, В. Лозової, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської, Г. Шевченко, М. Ярмаченка, В. Яковенка.

Гуманістична спрямованість виховання визначає ставлення до дитини як до найвищої цінності, визнання її права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей. Вільно реалізувати свої творчі можливості задля себе і оточення людина може лише за наявності віри у саму себе. Остання зміцнюється тоді, коли